

CZEGLÉDI CSABA

AZ ANGOL NYELV IGENEVES SZERKEZETEINEK OSZTÁLYOZÁSI PROBLÉMÁI

ABSTRACT: (Aspects of the Classification of Non-Finite Constructions in English.) The present paper is a short discussion of some problems of a formal approach in the discription of some English sentence patterns. The author argues that constructions in which a transitive verb takes a non-finite clause complement with or without a subject in English cannot be adequately accounted for in a formal approach that neglects semantic considerations altogether or is inconsistent in taking the relevant semantic data into consideration.

E dolgozatban az angol nyelv azon szerkezeteiről lesz szó, amelyekben egy főigéhez (segédige hiányában a verbum finitum) igenévi mellékmondat kapcsolódik. Az igenévi mellékmondat a főige bővítője. A dolgozatban végig csak az angol tárgyias igék és különböző igenévi mellékmondat-bővítőjeik kapcsolatának leírhatóságával foglalkozom.

Megengedve, hogy egyéb lehetséges szempontok is figyelembe vehetők, a fentebb meghatározott szerkezeteket mindenképpen lényegileg jellemzi fő alkotóelemeik egymáshoz fűződő szintaktikai és szemantikai viszonya, azaz a főigének és az igenévi mellékmondatnak mint bővítőjének a szintaktikai és szemantikai kapcsolata. A vizsgált szerkezetek szintaktikai leírása tűnik egyszerűbbnek. A továbbiakban azt igyekszem igazolni, hogy ezen szerkezeteknek egy elsősorban vagy kizárólag szintaktikai leírásában számos lényeges jellemző rejtve marad. Hogy mi a lényeges jellemző? Forma és jelentés közül föltétlenül a jelentést tartom lényeginek. Egy alapvetően formai kritériumokat figyelembe vevő leírásban jelentéstani hasonlóságok, lényegi azonosságok, illetve különbségek nem tűnnek ki.

Alapvető fontosságúnak tartom, hogy bármely nyelvi elemzés a valóságos nyelvi tényekből induljon ki. Ez természetesen nem zárja ki az idealizálás (vö. Lyons 1972, idézi Allen 1975:38) lehetőségét. Sőt ez elengedhetetlen egy, a „közös magot” (the common core, Corder 1975:9) vizsgáló elemzésben.

Ilyen valóságos nyelvi tényeknek tekintem Hornby (1976) példamondatait.¹ A továbbiakban a mű sémái közül vizsgállok meg néhányat, amelyben a főige a dolgozatban igenévi mellékmondatnak nevezett bővítményt vesz magához.

Mielőtt az elemzéshez hozzákezenék szükséges, hogy néhány szót ejtsek az „igenévi mellékmondat” elnevezésről. Ezen pontosan azt értem, amit az angol nyelvészeti terminológiában a non-finite clause terminuson értenek. Vagyis olyan mellékmondatok megnevezésére használom, amelyekben az „alany” és az ige (non-finite) közötti szemantikai viszony szintaktikailag, de főként morfológiailag jelöletlen. A szóban forgó bővítménytípus tagmondat-státusát jelző elnevezést -- Greenbaummal (1980) egyetértve -- azért alkalmazom, mert ezen szekvenciák belső szerkezete ugyanazon logikai-szemantikai-funkcionális egységekre bontható, amilyenekre egy verbum finitumot tartalmazó mondat.

Vizsgáljunk most meg néhányat Hornby (1976) sémái közül. Ezekben Hornby a tárgyias főigét és igenévi mellékmondat-bővítményt tartalmazó mondatokat elsősorban az igeneves szerkezetek szintaktikai funkciója alapján csoportosítja. Csak helyenként van tekintettel nyilvánvaló vagy kevésbé nyilvánvaló jelentésbeli különbségekre, de mint az elemzésből kiderül, ha számol is olykor szemantikai megfontolásokkal, osztályozásaiban nem mindig elég következetes.

A 19B jelű séma egyebek között a következő két mondatot tartalmazza:

1. a/ They found the lifeboat floating upside down.
- b/ We musn't keep them waiting.

A séma definíciója a következő:

„S[ubject] + vt + noun/pronoun + present participle (phrase)” (Hornby 1976:13). A fenti két mondat nyilván morfológiai és szintaktikai megfontolásokból került egyazon csoportba. Mindkettőben ugyanaz az igenév fordul elő a bővítményként szereplő igenévi tagmondatban, mindkét igenévi mellékmondatnak van saját alánya, továbbá mindkét igenévi mellékmondat fölfogható egészében a főige tárgyaként. Ennek tekinti Hornby (1976:26) is. Így vélekednek Quirk és társai (1972:837) is, bár megjegyzik, hogy bizonyos esetekben az igenévi mellékmondat két részre osztható, és a két rész fölfogható

mint a ditranzitív főige tárgya, illetve tárgyi kiegészítője. Szemantikai megfontolások csak annyiban játszanak szerepet a 19-es sémának és alcsoportjainak kialakításában, hogy Hornby elkülöníti a fizikai érzékelést kifejező igéket a többi igétől, és külön táblázatot szentel a have igének különböző jelentéseiben a 19B sémán belül (Hornby 1976:67-69).

Térjünk most vissza eredeti példáinkhoz. 1. a/ és 1. b/ között lényeges jelentésbeli különbség van. A found az előbbiben ún. konceptuális ige (vö. Bolinger 1974), az igenévi mellékmondatban megfogalmazott történés érzékelését fejezi ki. Az utóbbi mondat keep igéje viszont kauzatív ige: alanya előidézője az igenévi mellékmondatban leírt történésnek. 1.b/-n kívül több kauzatív alapjelentésű mondatot is találunk még a 19B jelű sémában, mint például

3. This set me thinking.
4. How can we get things moving?
stb.

Jelentéstani megfontolásokból mindenképpen célszerűnek látszik elkülöníteni az 1. b/-hez hasonló mondatokat a 19-es séma többi mondatától.²

Hornby (1976:68) felsorolja a 19B jelű sémába tartozó igéket. Ezek nagyon szépen elválaszthatók két, jelentéstaniilag egymástól élesen elkülönülő csoportba. A következő igékről van szó: bring, catch, depict, discover, draw, find, get, imagine, keep, leave, paint, send, set, show, start, take. Közülük a bring, get, keep, leave, send, set, start és take kauzatív igék, míg az összes többi fizikai, illetve mentális érzékelést fejez ki. E lényeges jelentésbeli különbséget föltétlenül tükröznie kell egy elemzésnek, illetve osztályozásnak.

Az érzékelést kifejező igéket hagyományosan néhány morfológiai és szintaktikai tulajdonságuk alapján szoktuk elkülöníteni. E helyütt a fenti igecsoport megkülönböztetése további magyarázatot nem igényel. Csak azt jegyzem meg, hogy Bolinger (1974) már említett cikkében két alcsoportra osztva vizsgálja őket: konceptuális és perceptuális igéket különböztet meg, amelyekről alább még szó lesz.

Ami a kauzatív igéket illeti, elkülönítésük szemantikai tulajdonságaik, illetve a mélyszerkezetbeli viselkedésükben kimutatható jellemzőik

alapján történt, ahogyan azt Andersonnál (1971) is megtaláljuk. Ő úgy határozza meg a kauzatív igét, hogy az általa kifejezett cselekvésnek szükségszerű következménye a mondattani tárgy által jelölt entitásban bekövetkező állapotváltozás (vö. Anderson 1971:64). Ezt az állapotváltozást tágan értelmezi. Beleérti a fizikai vagy mentális állapot, illetve a fizikai vagy absztrakt hely megváltozását is. Ennek alapján két csoportra osztja az angol tárgyias igéket: kauzatív ("do to", uo.) igék és nem kauzatív igék. Azt is kimutatja, hogy a kauzatív igék mondattani alanya a mélyszerkezetben mindig ergatív esetben áll³ (uo. 66).

A kauzatív igék természetesen nemcsak a participium praesensi mellékmondatot fogadják el bővítményként, hanem egyéb igenévi mellékmondatokat is. Ilyenekre is találunk Hornbynál bőséges illusztrációt -- különböző sémákban, jelentésstanilag igen eltérő mondatok társaságában:

5. What makes you think so? (VP18B)
 6. What prevents you from coming earlier? (VP14)
 7. He couldn't make himself heard. (VP24A)
- stb.

A 7. mondat olyanokkal szerepel együtt a 24A sémában, mint a

8. I'll see you damned first.
9. Have you ever heard a pop song sung in Japanese?

A 7. és 8. mondat között az előbbieken alapján nyilvánvaló a különbség: a make 7.-ben kauzatív ige, míg 8. see igéje érzékelést fejez ki. Ismét azt látjuk tehát, hogy 7. több, szintén a 24A sémában szereplő mondatokkal együtt jelentését is figyelembe véve nem oda tartozik, hisz 24A mondatai többségükben perceptuális vagy konceptuális főigét tartalmaznak, mint például a see, a hear vagy a find.

A 24-es séma definíciója: S + vt + noun/pronoun (DO) + past participle (phrase). Hornby (1976:75) megjegyzi, hogy a séma alcsoportokra oszlik, mert a have igét a többi, ugyanebben a sémában szereplő igétől elkülönítve kell föltüntetni. Nyilván a számottevő jelentéskülönbség motiválta a szerzőt a have igével alkotott mondatok elkülönített tárgyalásában. De egyrészt

-- amint fentebb is utaltunk rá -- egyéb, legalább ilyen fontos jelentéskülönbségeket nem vesz figyelembe, másrészt a have ige elkülönítésében is következetlen. Külön alcsoportokat vesz föl a szóban forgó ige kauzatív (VP24C), illetve (jobb híján) experientialis⁴ (VP24B) jelentésének, mégsem tartja fontosnak -- bár a jelentéskülönbséget föltünteteti --, hogy a

10. I've no money left.

mondatot külön alcsoportba sorolja. 10.-ben az ige nyilvánvalóan birtoklást fejez ki. A többi mondat pedig 11.-hez hasonló:

11. She's had her handbag stolen.

vagyis experientialis, esetleg kauzatív jelentésű. Vitatható a

12. We have your medicine prepared now.

hovatartozása is, amelyet Hornby szintén a 11.-hez hasonló mondatok közé sorol, bár kétségtelen, hogy 12. több értelmezést is lehetővé tesz. Véleményem szerint a mondat szinonim lehet a

13. We have had your medicine prepared.

14. We have prepared your medicine.

15. We are in the transitory possession of your medicine.

mondatok bármelyikével.

Vizsgáljuk most meg a 17A jelű sémát és egy nem odaillő mondatát. A 17A és B séma definíciója a következő: S + vt + noun/pronoun + (not) + to-infinitive (phrase). A két sémát a passzív transzformáció lehetősége, illetve kizárt volta különíti el egymástól: 17A mondatain a transzformáció végrehajtható, 17B-éin nem. 17A túlnyomó részt a 16.-hoz hasonló mondatok sémája.

16. I warn you not to believe a word he says.

Mint 16.-ban, a séma több más mondatában is gyakoriak a performatív igék.⁵ Egy tekintetben azonban -- egy kivétellel! -- a sémában szereplő összes mondat megegyező: a főige kauzatív. A kivételként említett mondat a

17. I have never known her to tell lies.

Ezt nem indokolt a 17A sémába sorolni. Főigéje a már fentebb említett konceptuális igék csoportjába tartozik, amelyeknek egyik fő jellemzőjük éppen az, hogy elfogadják a to-infinitívust tartalmazó igenévi mellékmondat-bővítést szemben a perceptuális igékkel, amelyek csak to nélküli infinitívusi mellékmondatot engednek meg (vö. Bolinger 1974).

Hornby (1976:63) a következő igéket sorolja föl 17A alatt, amelyekhez önálló alannyal rendelkező to-val ellátott főnévi igenévi mellékmondat⁶ járulhat bővítésként: advise, allow, ask, beg, beseech, bribe, cause, challenge, command, compel, dare (=challenge), direct, drive (=compel), empower, enable, encourage, entice, entitle, entreat, expect, forbid, force, help, impel, implore, incite, induce, instruct, intend, invite, know, lead, mean (=intend), oblige, permit, persuade, predispose, press (=urge), request, require, teach, tell, tempt, urge, warn, give. Az expect és a know kivételével ezek mindegyike kauzatív ige. A know mint konceptuális ige itt is az egyik legjellemzőbb bővítést, a to-val ellátott főnévi igenévi mellékmondatot veszi magához. E sémával kapcsolatban is azt jegyzem meg, hogy a számottevő jelentéskülönbség alapján mind az expect, mind a know igét egyéb konceptuális igékkel együtt külön csoportba célszerű fölvenni.

Valamelyest hasonló a helyzet a 18B sémában is. Itt a tárgyias főige bővítése önálló alannyal rendelkező főnévi igenévi mellékmondat. A séma ismét a kauzatív igék egyik tipikus bővítését példázza. Hornby (1976:66) a következő igéket említi, amelyek szerepelnek a 18B sémában: bid, help, know, make. A felsorolt igékből is kitűnik, hogy 18B a kauzatív igék sémája. A know nem illik a sorba, mert konceptuális ige. Igaz ugyan, hogy ha a know ige kedvéért egy új sémát vezetnénk be, ez az ige szerepelne benne egyedül, ugyanis vizsgálódásom eddigi eredménye szerint nincs az angol nyelvben még egy olyan konceptuális ige, amely bővítésként magához vehetne egy önálló alannyal rendelkező to nélküli főnévi igenévi mellékmondatot. A

know ige e tekintetben egyedül áll az angol konceptuális igék között; ha tetszik, kivétel. Mégis három mondatot is találunk 18B-ben, amelyek főigéje a know:

18. I've never known him sing so beautifully before.
19. Have you ever known her lose her temper?
20. I've known experts make this mistake.

A sémában összesen tíz mondat szerepel. Ha a szerzőnek a három fenti mondat szerepeltetésével az volt a szándéka, hogy a know ige ilyen szerkezetben történő előfordulási gyakoriságát érzékeltesse, akkor azt föltételezhetjük, hogy az említett ige -- bár egyedülálló e tekintetben -- mégis gyakori a brit angolban. Amellett, hogy ez az egyetlen ilyen ige a brit angolban, további korlátozások érvényesek rá. Hornby (1976:66) megjegyzi, hogy elsősorban a perfektív igeidőkben, ritkán múlt időben fordul elő. Bolinger (1974:88) is csak perfektív példákat említ, amikor a brit angolról beszél:

21. I had never known him ask a favour of this kind before.
22. I have known it work.

A dolgozatban csak most kapott jelentőséget a brit angol megkülönböztetés. Ezúttal azonban nem véletlenül, ugyanis az amerikai angol nyelvben a know ige nem vehet magához önálló alannyal rendelkező to nélküli főnévi igenévi mellékmondatot (vö. Bolinger 1974). Összegezve tehát a know igére vonatkozó korlátozásokat:

- a/ Ez az egyedüli konceptuális ige (eddigyi eredmények szerint),
- b/ amely kizárólag a brit angolban,
- c/ elsősorban a perfektív igeidőkben

magához vehet saját alannyal rendelkező to nélküli főnévi igenévi mellékmondat-bővítményt.

E vázlat szerű áttekintés azt az állásfoglalásomat hivatott tükrözni, hogy mind nyelvleírási szempontból, mind az angolnyelv-oktatás előmozdítása érdekében célszerű, ha a formai kritériumok mellett fokozottabb következetességgel veszünk figyelembe jelentéstani szempontokat is a vizsgált szerkezetek elemzése-leírása során. A dolgozatban tárgyaltak még sok új kér-

dést vetnek föl, illetve az igenévi mellékmondat-bővítmények és tárgyias főigék viszonyában számos létező kérdés vár még az eddigieknél pontosabb választ.

JEGYZETEK

- ¹ Hornby a következőket írja példamondatairól: „In this book . . . the examples are rarely taken from printed material. The great majority are typical of spoken English, though examples typical of formal English are often given for contrast.” (xii)
- ² Korponai (1984:102) szintén a formailag hasonló participiális szerkezetek jelentéstani megfontolások alapján történő élesebb elkülönítése mellett foglal állást.
- ³ A make kauzatív segédigére e megállapítás nem vonatkozik. Erre inkább az a tendencia jellemző, hogy olyan mellékmondatokat vesz magához, amelyeknek saját alanya áll ergatív esetben a mélyszerkezetben (vö. Anderson 1971:67)
- ⁴ A kifejezés arra utal, hogy a have jelentése ilyenkor: 'elszenved', 'átél valamit', 'történik vele valami'.
- ⁵ A performatív--konstatív megkülönböztetésre lásd különösen Austin 1962, illetve Searle 1969.
- ⁶ Megjegyezni kívánom, hogy Hornby (1976) nem nevezi mellékmondatoknak a dolgozatban tárgyalt bővítményeket, hanem szószerkezetként kezeli őket. Ebből következik, hogy az önálló alany mint az igenévi mellékmondat alanya nem fordul elő az ő terminológiájában.

IRODALOM

- ALLEN, J. P. B. (1975): Some Basic Concepts in Linguistics.
In: J. P. B. Allen, S. Pit Corder (eds.): Papers in Applied Linguistics. The Edinburgh Course in Applied Linguistics.
Vol. 2. London: Oxford University Press.
- ANDERSON, J. M. (1971): The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory. Cambridge: Cambridge University Press.
- AUSTIN, J. L. (1962): How to Do Things With Words. Oxford: Clarendon Press.
- BOLINGER, D. L. (1974): Concept and Percept: Two Infinitive Constructions and Their Vicissitudes. In: World Papers in Phonetics. Tokyo: Phonetic Society of Japan.
- CORDER, S. Pit (1975): Applied Linguistics and Language Teaching.
In: J. P. B. Allen, S. Pit Corder (eds.): Papers in Applied Linguistics. The Edinburgh Course in Applied Linguistics.
Vol. 2. London: Oxford University Press.
- GREENBAUM, S. (1980): The Treatment of Clause and Sentence in A Grammar of Contemporary English. In: S. Greenbaum et al. (eds.): Studies in English Linguistics. London, New York: Longman.
- HORNBY, A. S. (1976): Guide to Patterns and Usage in English. Second Edition. Oxford: Oxford University Press.
- KORPONAY, B. (1984): Gerundiális és participiális szerkezetek.
In: B. Korponay (ed.): Tanulmányok az anglisztika tárgy-köréből III. Debrecen.
- LYONS, J. (1972): Human Language. In: R. A. Hinde (ed.): Non-Verbal Communication. Cambridge: Cambridge University Press.
- QUIRK, R. et al. (1972): A Grammar of Contemporary English. London: Longman.
- SEARLE, J. R. (1969): Speech Acts. London, New York: Cambridge University Press.